

ranou a neskorou tvorbou. Pozitívom diela *Z príhodného* je najmä to, že sa v ňom Nitsche snaží sprístupniť Heideggerove vlastné myslenie a nenecháva sa pritom ovplyvniť ani inými interpretáciami Heideggera, ani Heideggerovou rozporuplnou osobnosťou, pričom nevnáša do interpretácie nič, čo nepovedal sám Heidegger.

Zuzana Bocanová

Zuzana Bocanová
Katedra filozofie a dejín filozofie FF UPJŠ
Moyzesova 9
040 01 Košice
SR
e-mail: zuzana.bocan@gmail.com

EMMANUEL LEVINAS:

Œuvres 2. Parole et silence

1. vyd. Paris: Bernard Grasset / IMEC 2011, 416 s.

V roku 2011 vydalo Parížske vydavateľstvo Bernard Grasset v spolupráci s Inštitútom pamäti súčasných vydání (IMEC) v poradí druhý zväzok Levinasových zbraných spisov. Treba však uviesť, že kniha – hoci má datovanie z roku 2009 – meškala s príchodom na trh až do januára 2011. Zloženie pracovného tímu, ktorý sa podieľal na príprave tohto zväzku, je také isté ako pri prvom zväzku: koordinátorom vedeckého výboru je Jean-Luc Marion, hlavnými editormi zostali R. Calin, a C. Chalierová, ktorí pripravili úvod a poznámkový aparát. Ďalšími spolupracovníkmi sú Miguel Abensour, Bernhardt Casper, Michel Deguy, Marc B. Delaunay, Marc Faessler, Giovanni Ferretti, Miguel Garcia-Bara, Kevin Hart, Jean-Luc Nancy, Guy Petitdemange, Claude Romano. Zbrané spisy sú vydané so súhlasom dediča a vykonávateľa závetu Levinasovho syna Michaëla.

Obsahom druhého zväzku zbraných spisov je deväť dosiaľ nevydaných Levinasových prednášok a poznámok k prednáškam z Filozofického Kolégia Jeana Wahla. Oproti prvému zväzku mali editori podstatne menej práce so zostavovaním; prednášky jednoducho nasledujú chronologicky za sebou. Editori pripojili aj menný index a deväť reprodukcii pôvodných rukopisov či strojopisných záznamov.

Zrejme len ťažko možno doceniť dôležitosť Filozofického Kolégia založeného v roku 1947 Jeanom Wahlom s cieľom štúdia vývoja filozofického myslenia Emmanuela Levinasa. V rokoch 1947 – 1964, teda hneď po vojne na jeho pôde predniesol viacero prednášok. Niektoré z nich už boli publikované – prvá je zároveň najslávnejšia a naši čitatelia ju poznajú pod názvom *Čas a Iné (Le Temps et l'Autre)*, z ďalších je to februárová prednáška z roku 1953

*Sloboda a prikázanie (Liberté et commandement)*¹ a februárová prednáška z roku 1954 pod názvom *Ja a Totalita (Le Moi et la Totalité)*, ktorá vyšla omnoho neskôr v knihe *Medzi nami: Esej o myslení o inom (Entre Nous: Essais sur le penser-à-l'autre)*. Ďalšie prednášky však už publikované neboli, autor si ich ponechal pre vlastné potreby. Levinas bol horlivým prednášateľom, popri moderovaní mnohých prednášok ich sám v uvedenom období predniesol deväť. Medzi nevydané prednášky, ktoré bolo možné nájsť v archíve, editori tohto zväzku zaradili deväť prednášok, ktoré Levinas až na jednu, nazvanú *Chcenie (Le Vouloir)*, explicitne uznal ako tie, ktoré sa na Kolégiu naozaj uskutočnili. Práve tieto prednášky tvoria korpus druhého zväzku Levinasových zobraňovaných spisov.

Editori sa pri jeho výstavbe riadili dvoma základnými pravidlami: tzv. „jednotou konania“ (skúmania dôležité hlavne z hľadiska obsahovej štruktúry *Totality a nekonečna*) a „jednotou miesta“ (prednášky, ktoré sa uskutočnili na Kolégiu). Prvé pravidlo umožnilo podľa slov J.-L. Marion systematickejšie pokryť roky 1948 – 1962, keďže práve tieto roky principiálne korešpondujú s vývojom *Totality a nekonečna* (1961) a navyše ich treba vnímať v úzkej súvislosti s poznámkami tretej časti prvých zobraňovaných spisov. Samozrejme, nemožno ich čítať výlučne v kontexte *Totality a nekonečna*: – prednášky 3 – 7 síce túto niť sledujú, ďalšie dve však vykazujú zreteľnú príbuznosť s dielami *Existencia a ten, kto existuje* a *Čas a Iné*. Posledná prednáška, s názvom *Metafora (La Métaphore)* už vedie jasne „za hranice bytia“ po dráhe Levinasových úvah po roku 1961, ktoré vyústili do jeho druhej veľkej knihy *Inak ako byť alebo za hranicami esencie* (1978) (Levinas 2011, 9-10). Rovnako dôležité je aj pravidlo zachovania miesta a času prednášok; Levinas v týchto rokoch ešte neprednášal na univerzite a práve Jean Wahl jeho texty čítal a podnecoval ďalej o nich premýšľať. Chronologicky teda možno celkom presne datovať zlomy v Levinasovom myslení. Teraz v krátkosti priblížim aspoň obsah jednotlivých prednášok.

V *Reči a Mlčaní (Parole et Silence)*, v prednáške zo 4. – 5. februára 1948, Levinas vyjadruje nedôveru k heideggerovskej exaltácii mlčania či načúvania „reči bytia“, ktorá je podľa neho postavená na nihilistických a nehumánných základoch. Opiera sa skôr o F. Rozenzweiga, ktorý v *Novom myslení* vyzdvihuje naopak jazyk vyslovujúci sa proti tradičnému filozofickému mysleniu. Levinas vyjadruje svoju túžbu filozofovať tak, že dáva tomuto novému a živému jazyku prednosť pred tým, s čím sa uspokojuje tematizovanie vecí za účelom poznávania. Čo však znamená tento živý jazyk a ako sa ním máme nechať filozoficky ďalej viesť? Jazyk je podľa Levinasa živým prehovorom, predpokladá teda druhého človeka. Druhý človek však nemá byť len akýmsi individuum participujúcim na pravde, ktorá je všetkým spoločná, a teda nikomu nepatrí. V tomto zmysle by vlastne prehovor nemohol priniesť nič nové, nemohol by byť vyučovaním (*enseignement*), asymetrickým vzťahom učiteľa a žiaka. Každý prehovor smeruje ku konkrétnej Tvári – spoza nej presvítá to, čo je bytostne „neredukovateľné na interioritu“ (Levinas 2011, 83). To všetko sú tézy známe z *Totality a nekonečna*. Problémom zostáva vybudovanie novej metódy prístupu k druhému, ktorá by nebola redukovaním druhého ako iného na toho istého.

„Naša metóda“, píše Levinas, „spočíva v podriadení privilégia svetla – fosforensencie esencie bytia – fenomenológii zvuku, pretože zvuk ako zmyslová kvalita, ako fenomén je svetlom; je to však svetlo, v ktorom sa triešti svet, v ktorom je svet prekročený. Toto seba prekro-

¹ Recenziu tejto knihy som publikoval vo *Filozofii* (Sucharek 2006, 76-79).

čenie zmyslovej kvality, jej neschopnosť zahrnúť svoj vlastný obsah predstavuje samotná zvučnosť zvuku“ (Levinas 2011, 90). Zvuk na rozdiel od iných zmyslových kvalít (pachu, farby) akoby doprevádzal fenomény: píšem a údery klávesnice nie sú vo vzťahu k aktuálnej činnosti nijako dôležité, napriek tomu si ich musím všímať, pretože manifestujú niečo iné. Oznamujú mi, že v každej manifestácii bytia je určitá slovesnosť, a teda čas; to znamená, že ma uvádzajú do vzťahu k inakosti za hranicami prežívaného. *Zvuk paradoxne zviditeľňuje čas*. Levinas to podrobnejšie vysvetľuje pomocou citátu z Puškinovho *Proroka*, keď opisuje, ako sa sluch stáva pozorným k bytiu vecí (Levinas 2011, 91). Zvuk jednoducho manifestuje to, čo sa nemanifestuje; to, čo nikdy nemôže zaujať miesto v interiorite toho, ktorý načúva – myslenie či videnie tu nič nepomôže. Zvuk je vyjadrením vonkajšej reality vo vzťahu ku mne, zachováva však inakosť tejto reality a neredukuje ju na totožnosť. „Zvuk je teda slávou inej udalosti: mystériom bytia ako iného. Nie je to znak. Zvuk, ktorý vyjadruje, nie je pomenovaním, ale slovesom alebo, ešte lepšie, „symbolom“ pod podmienkou, že si nebudeme zamieňať symbol so znakom,“ (Levinas 2011, 92), uzatvára Levinas.

Práve zvučnosť, a nie viditeľnosť opisuje štruktúru sveta, „v ktorom sa môže zjaviť Iné“ (Levinas 2011, 93). V tejto fenomenológii zvuku a zvučnosti v zmysle tvorby celkom nového prístupu k exteriorite (treba dodať, že komentátormi zjavne ignorovaného) Levinas v neskoršom diele už nepokračuje. O to väčšiu radosť mám ako interpretátor z toho, že sa mi potvrdila moja prvotná intuícia primátu slova nad videním, špecifickosť Levinasovej ‚etickej optiky‘ v tom zmysle, ako ho uvádzam vo svojom texte *Etika nie je technika, etika je optika*“ (Sucharek 2011, 207-227).

Tematika zvuku však zostáva jadrom aj ďalších troch prednáškových cyklov: *Formy moci a Pôvod (Pouvoirs et Origine)*, prednesená 1. a 3. februára 1949, *Vyučovanie (Les Enseignements)* z 23. februára 1950 a napokon *Napísané a Vypovedané (L'Écrit et l'Oral)* zo 6. februára 1952.

V prednáškach *Formy moci a Pôvod* Levinas vysvetľuje, ako môže zvuk ako symbol vstúpiť do vzťahu s tým, čo zostáva definitívne uzavreté pred aktom poznania. Zvuk ako „čistý symbol“ pôvodu či základu, ktorý sa filozofi márne usilujú uchopiť a ovládnuť, je vlastne bezmocnosťou (*impuissance*) vo vzťahu k tomu, čo sa „zjavuje“ ako počiatok a prehovor. „Každé slovo je výrazom počiatku. Dáva sa vedomiu, ktoré je bytostne počúvaním“ (Levinas 2011, 146). Už v úvode upozorňuje C. Chalierová na to, že zo štrukturálneho hľadiska, t. j. z hľadiska existenciálneho rozvrhu, koreluje zvučnosť zvuku s mystériom plodnosti (*fécondité*) z práce *Totalita a nekonečno*, pretože „predstavuje vstup do neredukovateľne pluralistickej existencie, nie ako nepriazeň (osudu), ale ako zjavenie toho, čo presahuje každú moju schopnosť poznávať a konať“ (Levinas 2011, 48).

Situáciou *par excellence*, v ktorej moje vedomie-počúvanie zakúša zjavenie je – ako to naznačujú prednášky *Vyučovanie a Napísané a Vypovedané* – práve vyučovanie či ponaučenie. Levinas ostatne sám zdôrazňuje, že Majster – druhý – je ten, kto mi odovzdáva niečo, čo v nijakom prípade sám sebe nemôžem dať. Vypovedané sa javí ako nutná podmienka toho, čo nemôže sprostredkovať napísané – nikdy nie som iniciátorom vlastného poznania, nikdy nie som ten, kto sám zo seba napíše prvé písmeno abecedy, moja ruka je vedená inou. Nad touto pôvodnou pasivitou však netreba želiť, ako to často robia existencialisti, pretože práve ona vo mne zachováva „schopnosť prijať radikálnu cudzotu iného“ (Levinas 2011, 48), ktorý sa mi prihovára.

Ďalšie dve prednášky, *Chcenie (Le Vouloir)* z 1. marca 1955 a *Separácia (La Séparation)* z 3. decembra 1957, už s knihou *Totalita a nekonečno* súvisia užšie než tie predchádzajúce. V prednáške *Chcenie* vyjadruje Levinas svoj nesúhlas s karteziánskou koncepciou vnútornej vôle definovanej slobodou. Pripomína Descartove slová: *Voluntas sive arbitrii libertas*. „Vôľa sa definuje slobodou: nie je obmedzená ničím vonkajším. Z toho vyplýva, že vôľa by mala predstavovať striktné vnútorný spôsob bytia. Práve túto definíciu vôle postavenú na základe slobody sa v nasledujúcej prednáške pokúsime vyvrátiť“ (Levinas 2011, 235-236). Vyvracia ju tak, že u Descarta nachádza dva póly exteriority (transcendencie): po prvé, vôľa nie je zapríčinená sama sebou; existuje na základe vonkajšej príčiny, ktorou je Boh. Po druhé, vstupuje do kontaktu s tým, čo je vo vzťahu k nej vonkajšie a k čomu môže zaujať súhlasný alebo odmietavý postoj. Interiorita chcenia je tak limitovaná Stvoriteľom alebo svetom a druhí koexistujú spolu s ňou. Pre Levinasa je však dôležité to, že podľa Descarta Iný „nehrozí slobodu chcenia, pretože Boh a svet sa v skutočnosti netýkajú duše; existujú totiž na odlišných úrovniach“ (Levinas 2011, 236). Pluralitu bytia nemožno totalizovať alebo redukovať za pomoci analógie. Okrem iného tu pracuje s descartovskou ideou nekonečna (na rozdiel od Levinasa však Descartes neudeľuje idej nekonečna etický zmysel): Keď hovorí, že „vôľa a osoba, t. j. samotná diskontinuita bytia žije z inakosti, avšak táto inakosť je v osobe prítomná ako transcendentná“ (Levinas 2011, 237), objavuje v Descartovej neprázdnej *physis* metafyziku diskontinuity, t. j. osobu ako prítomnosť nekonečnej idey v konečnej bytosti.

V prednáške *Za hranicami možného (Au-delà du possible)* z 27. januára 1959 Levinas hovorí, že na škodu konštatovania konečnosti ľudskej bytosti, ktorá tak trpko poznačila existencializmus predchádzajúcej epochy, nikto nenašiel vlastný počiatok, nikto nedokázal uniknúť smrti. Pokúša sa preto myslieť otvorenosť za hranicami smrti. Táto tematika transcendentnosti smrteľnosti zaujímala Levinasa neustále už od knihy *Existencia a ten, kto existuje* z roku 1947. Nadväzuje v nej na myšlienku, že vďaka zodpovednosti môže subjektivita rozpoznať svoju skutočnú slobodu a odhaliť to, čo v bytí nikdy nie je definitívne. Nejde však o to, ako napovedá názov príspevku, aby sme prekročili možné (mimočodom, Levinas toto „možné“ opäť jasne stotožňuje s kategóriou svetla, videnia a poznania), čeliac smrti tým, že sa rozhodneme hľadať vlastný osud kdesi za hranicami spoločnosti. Levinas má ďaleko od prázdneho heroizmu osamelého tuláka – ide skôr o to, aby ľudská bytosť dokázala odpovedať na volanie tej druhej, to znamená, aby sa stala plodnou. Dvoma hlavnými motívmi tejto prednášky sú teda splodenie syna a odkrytie požiadavky dobroty, ktorá je adresovaná každému. Subjektivita tvárou v tvár smrti vytrvá nie vďaka nadobudnutej moci (veda, technika, umenie), postupne rozširujúcej doménu možností (napríklad predlžovaním ľudskeho života), ale tým, že si daruje nový čas v tretej osobe – v synovi –, v ktorej sa jej črtá možnosť „uzrieť vonkajšok“ (Levinas 2011, 300). Subjektivita sa tak odhaľuje ako plodnosť, pokračovanie alebo uskutočnenie nekonečna v konečnom bytí, čas zase ako čas plodnosti neustáleho začínania.

Prvý zväzok zobraňovaných spisov obsahuje niekoľko zaujímavých úvah o metafore. Tieto úvahy nachádzajú svoje konkrétnejšie vyjadrenie v poslednej prednáške druhého zväzku s názvom *Metafora (La Métaphore)* z 26. februára 1962. Levinas v nej problematizuje „samozrejmu“ definíciu metafory: Každá metafora označuje určitý prenos zmyslu. Zmysel nejakého tematizovaného výrazu sa presúva smerom k zmyslu druhého výrazu, aby sa na základe podobnosti zjednotili v obraznom pomenovaní, ktoré sa ukazuje medzi týmito výrazmi. Ak však metafore možno rozumieť iba na základe tejto rezonancie podobného vo vzťahu k podobnému, „v čom potom metafora obohacuje myslenie?“, pýta sa Levinas (Levinas 2011, 323). V meta-

fore podľa neho možno odhaliť určité sémantické povýšenie, prechod od elementárneho, každodenného zmyslu k čomusi vznešenejšiemu, čo pomenúva výrazom „zázračný prebytok“ (Levinas 2011, 326). Tento prechod ako určitá konceptualizácia – ak len konceptualizácia nie je púhou modalitou metafory – sa zároveň javí ako istá amplifikácia myslenia alebo emfázia počiatočného zmyslu, ktorý si síce v sebe uchováva, zároveň ho však prečisťuje, sublimuje. Z filozofického hľadiska sú potom najzaujímavejšie Levinasove návrhy riešenia niektorých základných otázok, napríklad: Ako je možné metaforicky vyjadriť to, čo je za hranicami mysliteľného? Čo je emfázia? Znamená metafora samotný proces myslenia? atď.

Keď v roku 1947 Jean Wahl, ktorý sám seba považoval skôr za historika filozofie než za jej systematika, otváral svoje Filozofické kolégium konferenciou nazvanou *Filozofie v súčasnosti* (*Les Philosophies dans le monde d'aujourd'hui*), ohlásil svoj zámer venovať pozornosť tým najaktuálnejším problémom filozofie. Povedal: „Názov našej konferencie znie: *Filozofie v súčasnosti*. Zdôraznil by som hlavne prvý výraz, pretože pokiaľ ide o ten druhý, myslím, že ‚súčasnosť‘, nemožno definovať inak ako prostredníctvom zajtrajška“ (Wahl 1947, 11). Dva roky predtým publikoval M. Merleau-Ponty svoju *Fenomenológiu vnímania* a presne v tom istom roku vychádza aj Levinasova kniha *Existencia a ten, kto existuje*. Práve Merleau-Pontymu a Levinasovi, ktorých už v tom čase považoval za významných a originálnych mysliteľov, venoval J. Wahl veľkú časť svojho článku *Aktuálna situácia vo francúzskej filozofii* (*La situation présente de la philosophie française*) z roku 1950. V ňom okrem iného hovorí, že dejiny súčasnej filozofie so sebou prinášajú určitú predpoveď toho, ako bude vyzeráť naša bezprostredná budúcnosť (Wahl 1950, 58). Možno povedať, že sa vo svojej prvotnej intuícii ani v jednom prípade nemýlil. Vydanie druhého zväzku Levinasových zobraňovaných spisov len štrnásť rokov po smrti filozofa je toho jasným dôkazom.

Literatúra

- LEVINAS, E. (2011): *Œuvres 2. Parole et silence*. Eds. R. Calin, C. Chalier. Paris: Bernard Grasset/Imec.
- LEVINAS, E. (1997): *Totalita a nekonečno*. Prel. M. Petříček jr. a J. Sokol. Praha: OIKOYMENH.
- SUCHAREK, P. (2011): Etika nie je technika, etika je optika. In: Karul, R. et al.: *Subjektivita/ Intersubjektivita*. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 207-227.
- SUCHAREK, P. (2006): K počiatkom Levinasovho myslenia. In: *Filozofia*, 61 (1), 76-79.
- WAHL, J. (1947): *Les Philosophies dans le monde d'aujourd'hui*. In: Wahl, J., Hersch, J., Levinas, E., Waelens, A.: *Cahiers du Collège Philosophique. Le choix, le Monde, l'existence*. Grenoble-Paris: Arthaud.
- WAHL, J. (1950): *La situation présente de la philosophie française*. In: Farber, M. (ed.): *L'activité philosophique contemporaine en France et aux États-Unis*. Paris: PUF.

Pavol Sucharek
Inštitút filozofie a etiky FF PU
Ul. 17. novembra č. 1
08001 Prešov
SR
e-mail: pavol.sucharek@gmail.com